

Prilikom proučavanja naselja u okolini Visokog, u Bosni, selu Radovlji, pokazali su mi u kući porodice Bajića jedan požutjeli i već dosta oštećeni rukopisni zbornik, koji se čuva kao svetinja, zamotan u jednu maramu, i ako ukućani ne znaju njegovu raznovrsnu sadržinu, jer je pisan rukopisom koji ne umeju čitati. Oni znaju samo to da je taj zbornik pisao njihov predak, pok. Petar Bajić.

Zbornik o kom je reč nema veće važnosti, ali je ipak dosta zanimljiv, te zaslužuje da se prikaže bar u najkraćim potezima. Pre toga izneću sve što sam lično saznao o njegovu piscu i posredno dobrotom g. Dušana Boškovića sveštenika u Visokom. Rod Bajića je starinom iz Bukovskog u »Krajinu«, te su se zato ranije zvali i Vukovljacima. Za Bajiće u Bukovskom zna se da su doseljeni iz Zadvarja početkom XIX. stoleća.¹ U Mauroviće doselio je praded sadašnjih Bajića, i u tom naselju su ih sada četiri kuće, a ima ih i u Zimči.² Međutim to kretanje jedne grane Bajića bilo je etapsko, jer se je pok. Petar, pisac zbornika, rodio u selu Viduši u zeničkom srezu. Njegova »nevjesta« (snaha) Stana, sada već stara žena, kazuje da je on bio sedam godina đak kod pok. popa Jovana Stajića i njegova sina pok. popa Pere, po njihovu pozivu; ne zna tačno, kad je to bilo. Pok. Petar u svemu se je nosio kao ostali seljaci, a kada mu je umrla odrasla kći, pustio je bradu i do smrti je nosio.³ Seljaci su ga poštivali kao prvoga među ljudima, i ljubili su mu ruku.

Po Staninom znanju, pok. Petar je imao časlovac⁴ i »meslovac«, i iz tih se knjiga molio boгу, naročito nad mrtvacem, ali uvek je u takvim prilikama govorio da treba da dobave sveštenika, jer on ne sme metnuti na se »epitrahil«, pošto on nije sveštenik. Znao je čitati i evanđelje.

Pok. Petar je bio samouk, i kao takav postao đak uz popa, dok iz njegova roda nije niko bio ni pop ni kaluđer. Njegov sin

¹ Српски етнографски зборник XXV 93-97.

² Српски етнографски зборник, XLIII, 489.

³ Kod pravoslavnih Srba u Bosni prava je retkost da neko nosi bradu. Nisam mogao saznati, da li je u ovom slučaju bio po sredi kakav religiozni motiv.

⁴ Ovaj se časlovac čuva i sada u porodici. Kupio ga je pok. Petar od udovice pok. popa Mitra Maleševića za tri forinte. Na prvoj strani knjige je zapis: Сіа часословаць Митра: Малешевича у Сараєву гради Тома Марковї Ноевріа 2: 1865: љъ.

Pero⁵ nije znao pisati, a znao je čitati, a sin Perin Stevan znao je po nešto i pisati; i to je sam naučio. Jedan praukun Petrov, takođe Stevan znao je i čitati i pisati, i to je sam naučio, a drugi praukun Jovo sin Stevanov znao je dobro čitati i pisati. Posljednji je poginuo u Svetskom Ratu.

Pok. Petar je sahranjen u pravoslavnom groblju u Radovlji, a opojao ga je pokojni kaluđer Pahomije Nikolajević iz Visokog.

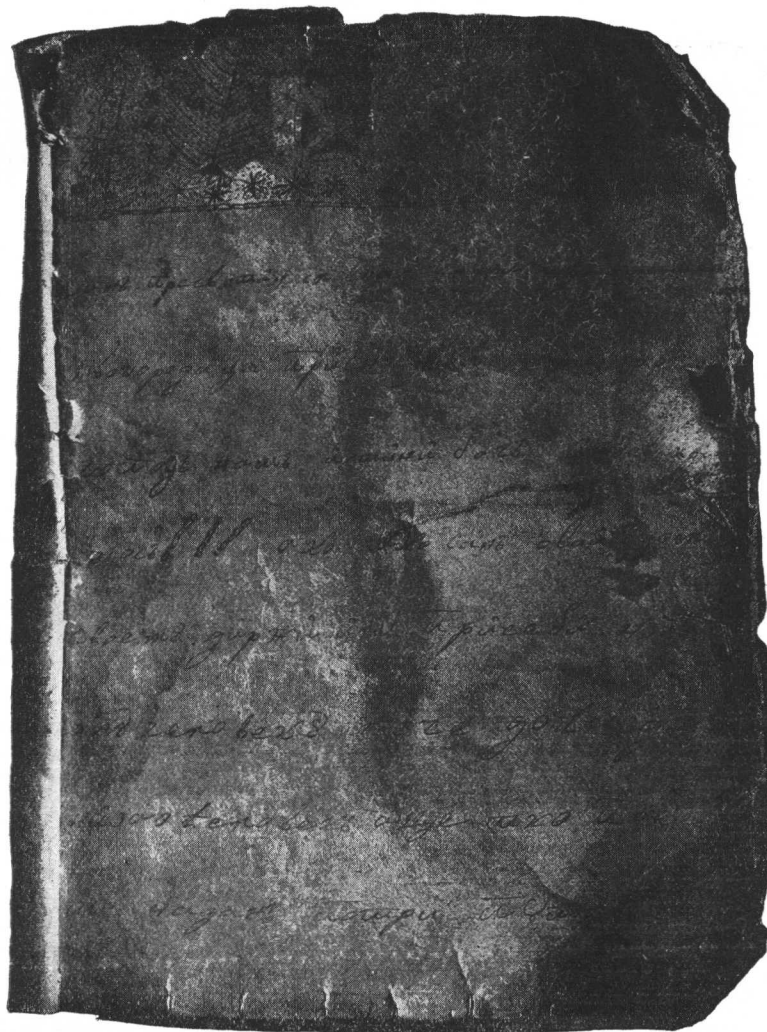
Pokojni Petar čitao je bolesnicima iz zbornika molitve sv. Sisoja, sv. Arhandela Gavrila, i »San sv. Bogomater«, i rekao je svojim ukućanima da tu knjigu dobro čuvaju. Oni se vrlo strogo drže toga zaveta, i jedva sam dobio od njih knjigu da je pažljivije razgledam i prepisem. Kad se neko u rodu ili selu razboli, ta se knjiga nosi i drži bolesniku ispod glave; smatra se svetinjom i veruje se da će to pomoći.

Stana je zapamtila i to da je pok. Petar pričao da se veštice koje doje decu, zovu: Zlatka, Emina, Fatima i dr. (dakle sve muslimanska ženska imena), i da se odgone molitvom sv. Sisoja.

To je što se je sačuvalo u uspomeni o pok. Petru. Najbolju pak karakteristiku ovoga čoveka daje njegov zbornik, čija je sadržina raznovrsna, a može se u glavnom podeliti u ove vrste: crkvene molitve i pesme, apokriife i privatne zapise, sve rastureneno bez reda. Prve dve vrste su prepisi, možda po pamćenju, jer su pisane iskvarenim crkvenoslovenskim jezikom, onako kako ga čuje i razume samouk seljanin.

Knjiga koju je ispisao pok. Petar obična je sveska. Ima 29 listova veličine 16×22 cm. Listovi 10—13 su nešto manji i tanji: 15×20.8. Knjižica je povezana tankom uzicom u korice od deblje hartije; odozgo do dole prošivena je na četrnaest mesta i kod svakog uboda uzicom su obvijena i leđa. Povezivanje je izvršeno pošto je knjiga napisana, jer su na mnogo mesta i slova prošivena. Korice su mnogo oštećene, naročito prvi list; drugi list korica je čitav, ali je otpao od knjige. I listovi su mnogo oštećeni: prvoga nema više od četvrtine. Ostali su ili poderani ili na krajevima izkrzani.

⁵ Kod pravoslavnih Srba u Bosni veoma su retki slučajevi da sin nosi očevo ime. To se čini samo onda ako nekom deca umiru, pa da se zaustavi umiranje dadnu očevo ime sinu koji se rodi docnije. Poznat mi je takav slučaj u Sovrlima, u visočkom srezu: Risto Đokić, bivši narodni poslanik, nosi očevo ime, i za razliku od oca mu Riste njega seljani zovu Ristić.

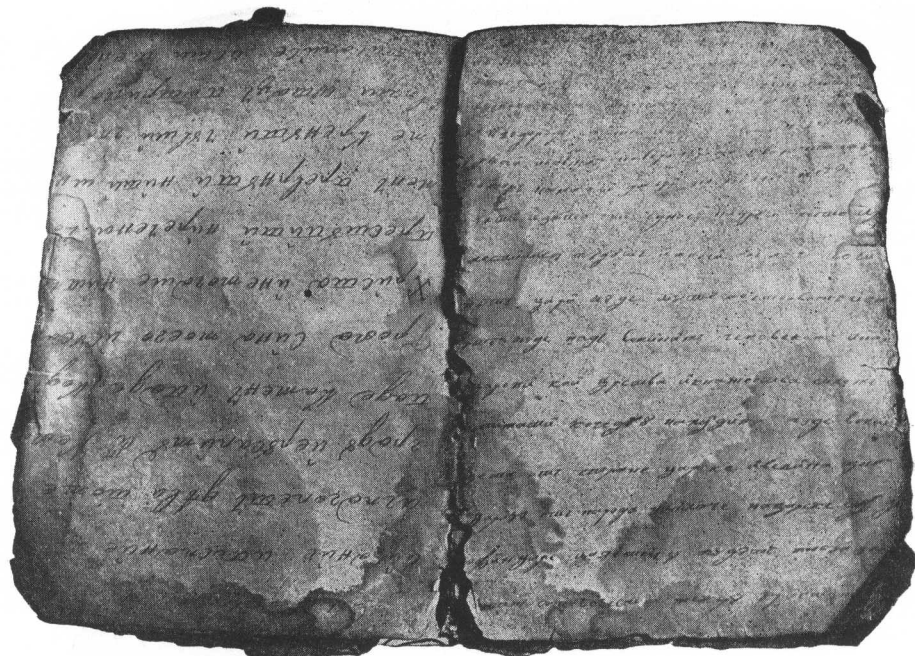

Knjižica nije potpuna, ali nedostaje samo pos'jednji list, što se vidi na povezu.

Knjiga nije pisana istim rukopisom, ali su rukopisi toliko slični, te nema sumnje da je celu knjigu ispisao jedan čovek, ali u većim razmacima vremena, što se vidi i po datiranim zabeleškama. Uopšte knjiga je pisana na dohvat i bez reda, ima tekstova koji su upisani tako da je početo pisanje s kraja napred pa se na istoj strani (17) nalaze dva svršetka, pisana izvrnuto. Takav red nije, prema tome, usled pogrešnog povezivanja.

Kad se ima u vidu sva beda i zaostalost bosanskog sela od pre 60—70 godina, naročito u srednjoj Bosni, vredno je zabeležiti

pojavu ovog pismenog čoveka koji je učio samoučki (škola u Visokom osniva se sedamdesetih godina), i nije se zadovoljio da zna čitati i pisati najpotrebnije stvari koje su mu bile potrebne kao »đaku«, nego se interesuje i tadašnjim književnim proizvodima izvan Bosne. Pored »večitog kalendara« i apokrifa, čitao je on i patriotske pesme tadašnjih pesnika i prepisivao ih, a po tome se vidi kako su ideje oslobođenja i ujedinjenja u to vreme bile našle odjeka i u za-bitim selima Srednje Bosne, gde je stanovništvo bilo znatno slabije političke svesti i aktivnosti nego li stanovništvo Hercegovine i Bosanske Krajine. Zna se da pok. Petar nije bio u Srbiji, ali se iz teksta vidi da je

imao veza i sa Srbijom (adresa Stevana Staničića, pesme) i da je bio svestan nacionalista u idejama kneza Mihaila.

Na prvoj strani knjige dva puta je napisano: Amin, a onda, valjda kao motto celoj zbirci: »крестъ хранитель всеа Селения крестъ кресото церквѣи крестъ парейи держава крестъ вѣрникъ утверждениѣ крестъ Ангеловъ слава у демоновъ Язва«.

Na strani 2—7 su tropar božićni i još dve božićne crkvene pjesme. Prepis je, razume se isti kao i prepis navedene pesme krstu.

Na strani 7 je i vrlo zanimljivi zapis, koji govori o vezama pok. Petra sa Srbijom: »Знатисе убиоградскои наии гроскои капетании село рипанъ кодъ авале и у томе селу стефанъ станичињ«.

Pored zapisa je šestokraka zvezda. Rod Staničića živi i sada u Ripnju; ispitivač okoline Beograda zabeležio je za njih da su u tom selu star rod nepoznatog porekla.⁶

Na strani 8 je jedna računska beleška, datirana 28. aprila 1851. Tu se napominju neke količine žita (ječma, pšenice, jarevine, pirovine), voća (šljiva i krušaka) i sena za teftar (primljene ili dane?). Na kraju se pominje i neki Iercegovac u Zenici.

Strana 9—17 sadrži prepis vrlo poznatog i vrlo raširenog apokrifa »San Presvete Matere Božije«.

⁶ Српски етнографски зборник књ. V. стр. 1019.

Na strani 27 početak je i na strani 17 završava se tekst dveju patriotskih pesama. Najpre je prepis pesme Jovana Ilića: Slava vjence vije (1849. gd.), bez naslova i imena pesnika. Nisam mogao naći čija je druga, znatno duža, pesma, kojoj je u tekstu naknadno stavljen naslov: Si srbske rane, a počinje stihovima:

У тишини мукле ноћи
Ко у глувој у самоци....

u pesmi se peva o kosovskoj bitci i o boju na Deligradu u prvom ustanku.

Na strani 28 su porodični zapisi, koji se po svojoj prilici odnose na Petrova sina Peru. U prvom stoji da se Pero Bajić oženio 6. februara 1851 i da mu se sin Stevan rodio 12. februara 1853. Drugi zapis govori o ženidbi Perinoj, dakle drugoj, 2. februara (nema godine, 1861?) i rođenju sina mu Pavla (Jove?) 3. januara 1862. Posle ovih zapisa dolazi: pesnarica varrulare veliko mučenice, na strani 29—35, opet prepis nekoć apokrifa.

Na strani 35—36 su pet računskih zabeležaka o tome šta su mu pojedinci dugovali u žitu (Pero Bajić, neki Gavro, Pero Krajišnik, Eminbeg). Iz poslednje beleške vidi se da je pok. Petar bio kmet (čiftija) Muhamedage Hadži Omerovića iz Visokog, jer ga je zadužio sa po tri »kirije« za prenos žita i sena i jednom za prenos svoje de-

setine. Zatim strana 37 sadrži kratku molitvu sv. Arhandelima, a na strani 38 je prepis, iz većitog kalendara, kakva će biti (1850) godina.

Prepis apokrifa Poslanice s neba zahvata strane 39—43 pa 46—56, do kraja. Poslanica je prepisana mešavinom crkvenoslovenskog i narodnog jezika a tekst se znatno razlikuje od teksta koji se sada prodaje (u izdanju knjižare Tome Jovanovića i Vujića u Beogradu). Na strani 44—45, umetnut je spisak nesretnih dana u godini (na pr. u januaru: 1, 2, 4, 6, 11, 12, 20), prepisan iz »većitoga kalendara«; poređenjem našao sam u rukopisu samo dve greške,

valjada usled Petrove neveštine u prepisivanju.

U ovom prikazu nisam se upuštao u opisanje jezika i pisma; karakter pisma videće se iz priloženih fotografija naročito odabranih strana (9 i 38—39). Napomenuću samo još to da je pisac nastojao da svoj rad ukraši ornamentima, pa je mesto tačaka stavljao verižice od sitnih kružića, a na početku i na kraju pojedinih odeljaka su trake od ornamentata (kružića, ukrštenih crta, zvezda i sl.). Najpotpuniji je ornamentat sa stilizovanim drvećem na strani 9, gde počinje San Bogorodičin.

Dr. Milenko S. Filipović.

JEDNO ZANIMLJIVO PISMO BOSANSKOG HISTORIČARA FRA ANTE KNEŽEVIĆA.

Priopćio Dr. Čiro Truhelka

Listajući među svojim starim papirima, dopalo mi je ruku i ovo pismo, što ga radi zanimljiva sadržaja priopćujem. Pisac je starina Fra Ante Knežević, bosanski historičar i rodoljub, jedan od najistaknutijih bosanskih intelektualaca prošlog stoljeća, koji uz Fra Jukića i Fra Grgu Martića sačinjavaše dičnu triadu među kulturnim pregajcima svoga doba.

Kada sam 1886. došao u Sarajevo, da uređim bos.-herc. zemaljski muzej, pratio je Fra Ante s najvećim interesom moj rad te smo bili u življjoj prepisci a jedno od njegovih pisama je ovo, što ga priopćujem. Za bolje razumijevanje sadržaja, treba par riječi pripomenuti. Pismo se odnosi na dva pitanja, koja su u ono doba bila od većeg interesa. Jedno je, tada osobito aktuelno, pitanje o bosanskom grbu. Kako je poznato, ministar je Kallay htio dati Bosni posebni grb, kojim će se zemlja u okviru monarhije isticati kao zasebna državna jedinica i on se obratio u Zagreb i zamolio Račkoga da mu u toj stvari stavi historički osnovani predlog. U isto vrijeme pozvan je i D. Thallóczy kao magjarski historičar, da i on predloži svoj projekt. Dočim je Rački predložio grb, o komu Fra Ante u ovom pismu dosta opširno govori, sa magjarske je strane kao grb Bosne predložen grb Rame, kako se nalazi u fojničkom grbovniku i na mnogim ugarskim heraldičnim i sfragističkim spomenicima, jer su Magjari identificirali Ramu sa Bosnom. I tako je ovaj grb — mačem oboružana ruka postao bosanskim a u neku ruku i t. zv. »Anspruchswappen« za Magjare.

Fra Ante o magjarskom predlogu nije bio obaviješten i zato on polemizira samo

protiv Račkovog projekta i to s punim pravom, a argumentima, koje on navodi može se dodati i taj, da je Rački grb, koji se nalazi na novcima Tvrtka II. (a ne kako se onda krivo mislilo Tvrtka I.) i Tome, krivo razumio, jer ono romansko T ispod krune držao je za kraljevski plašt a ne za kraljev inicijal. Fra Ante razlaže u pismu dosta opširno svoje mišljenje o pitanju bosansko-garba; ali ja sam već onda — prije 41 godinu — znao, da fojnički grbovnik nije najstarije vrelo za bosansku heraldiku, jer sam u Strossmajerovoj galeriji slika u Zagrebu vidio rodoslovlje bosanskih kraljeva naslikano na pergameni od P. Ohmučevića i tu je kao bosanski grb prikazan isti sa Andrijinim krstom i crnačkim glavama za koji pledira i Fra Ante samo s tom razlikom, da središnji štít u grbu mjesto polumesece i zvijezde ima krinovu krumu, dakle isti motiv kao i na jajačkoj kapiji i na bosanskim novcima. Taj heraldički spomenik prilijepljen je na poledini slike, koja prikazuje kralja Tomu, komu se ukazuje Isus a dospio je u Zagreb kao dar biskupa Štrosmajera; a kako ga je on uz mnoge druge starine dobio od bosanskih Franjevaca upitao sam Fra Antu, šta mu je poznato o toj predaji bosanskih starina biskupu. Odgovor na ovo pitanje nalazi se u drugom dijelu pisma. Za bolje razumijevanje imam i tu dodati par riječi. Mene je, kao tadašnjeg kustosa zemaljskog muzeja upozorio kanonik vrhbosanski Dr. Jačatić, da je biskup Strossmajer još prije okupacije od bosanskih fratara dobio na čuvanje mnogo skupocjenih starina, s kojima sam se, budi uzgred rečeno, upoznao pomažući svom bivšem profesoru dru Isidoru Kršnjavom oko uređenja